

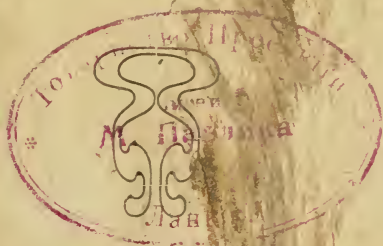
22701

ВИДІНЕ ПАЛОМНИКА В ЄРУСАЛІМІ

і ~~357~~
230

ДРУГІ ОПОВІДАННЯ

Л. Н. ТОЛСТОГО і В. ЛЕПКОГО.

ВІННІПЕГ, МАН

З ДРУКАРНІ УКРАЇНСЬКОГО Г. ЛОСУ

1918

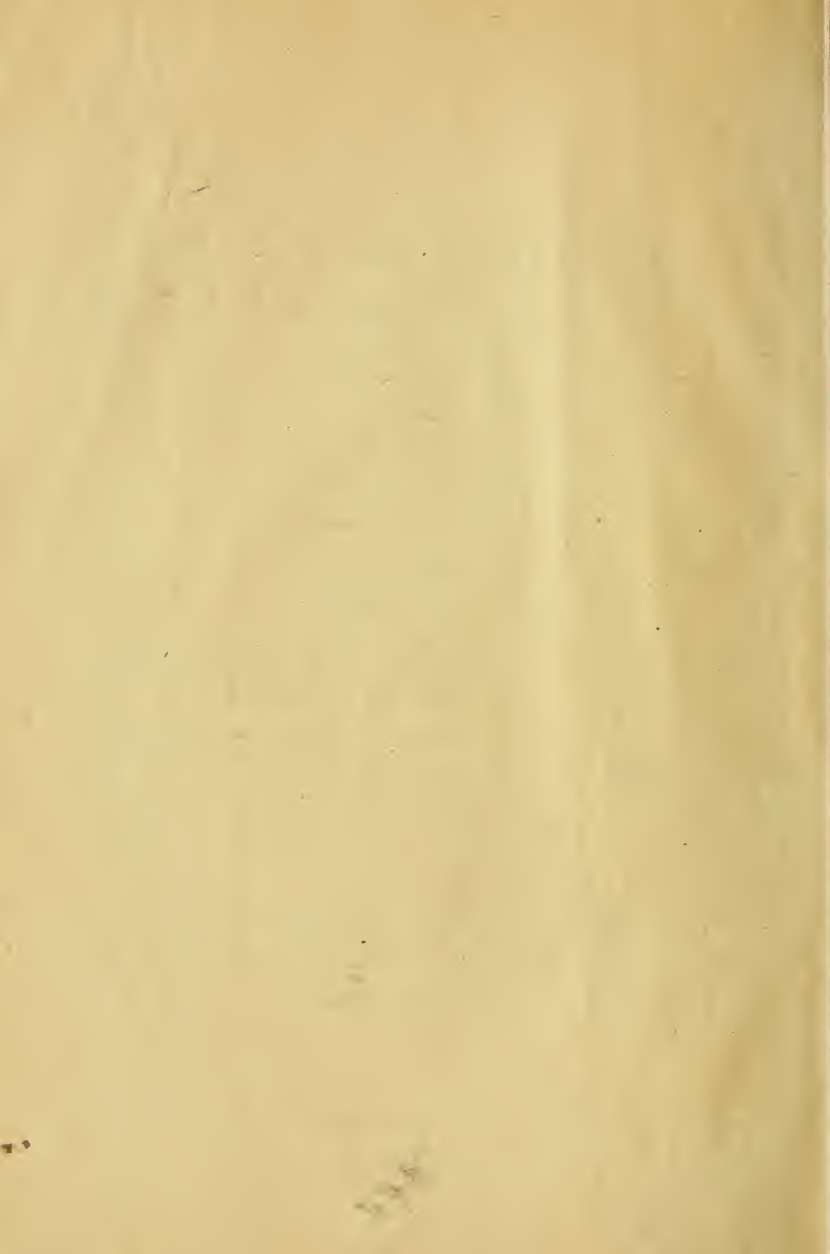
КІЛЬКА СЛІВ ПРО ЛЬВА Н. ТОЛСТОГО.

В отсій книжочці подаємо дещо з дрібних оповідань великого російського письменника філософа - мораліста, Льва Николаевича Толстого.

Родив ся він 1828 р., а вмер 20 листопада 1910 року, на стації Остапово, покинувши без відома родини дім, щоби послідні дні житя провести в монастирській тишині.

Толстой збогатив світ безсмертними творами, в яких вічно стремить і дошукуєть ся тої від віків бажаної правди — яка дали би всім людям вдоволенє, яка піднесла би чоловіка на висший степень, зробилаб його добрим, честним, вартістним чоловіком.

Оповіданє „Видїне Паломника зветь ся в Толстого „Два Старці” і під таким заголовком друкувало ся вже по українськи.

ВИДІНЕ ПАЛОМНИКА В ЄРУСАЛИМІ

АБО

ДВА СТАРЦІ.

I.

Зібрались раз два старці до старого Єрусалиму, Богу помолитись. Один з них був се богатий мужик Тарас, а другий небогатий собі, Елисей. Тарас був чоловік статочний, горівки не пив, тютюну не курив, злого слова ніколи не сказав, одним словом, чоловік тверезий і строгий. Родина в него була численна, два сини і внук жонатий, а всі жили в одній хаті. Сам він був собі мужик здоровезний, кремезний і доперва на сімій десяти літ почав сивіти. Елисей знова був старець ні богатий, ні бідний; давнійше, бувало, по зарібках ходить, а на старість осів на хазяйстві та пчоли годує. Була се людина добродушна і весела. Любив і випити і заспівати, але смиренський був собі і з сусідами жив в згоді. А з виду невеличкий, чорнявенький і як його святий— пророк — Елисей — з лисиною на цілій

голови. Давно вже змовили ся старці і від давна збирали ся пійти разом на прощу до святого міста, але все у Тараса не було часу. Лиш одно скінчить ся, то друге починаєсь; то внука женить, то молодшого сина з війська ожидає, то знов нову хату будувати почав. Зійшли ся раз оба в неділю тай питає Елисей: „Колиж йдемо куме на прощу?” — „Ще зачекати здалоб ся, каже Тарас. А от, думав я, що хату скінчу, тай підем, але де там — тяжкий рік той був для мене. Ще до літа, а літом йдемо вже на певно”. — Після мене, говорить Елисей, нема що відкладувати, йти треба сейчас. Найліпша пора тепер — от весна. — „Справді так, але діло розпочате — якжеж мені його покинути?” —

— Чиж в тебе більше нікого нема? Син за тебе всьо зробить.

— Та де там зробить! Ще не потрафить.

— Помрем, куме, а і без нас будуть жити. Нехай і син научить ся.

Задумав ся Тарас. — „Гроша — каже — багато видає ся на ту будову; а в дорогу чейже не з порожними вибрати ся руками. Хоч би зі сто червінців треба”. Засміяв ся на се Елисей: — „От, не грішивбись, куме. Достаток твій десять разів проти мого більший, а ти про гроші роздумуєш. В мене нема, а будуть”. Видиш го. — каже Тарас — який богач здивав ся, а деж то возьмеш?

— От дома дещо найду, а не вистарчить, то улив з десять сусідови продам. Вже давно просить.

— Рої хороші будуть, будеш жалувати.

— Жалувати!? Ні, куме! В житю нічого я крім гріхів не жалував. Над душу нічо дорозшого нема.

— А все таки не добре, як в хаті нелад буде.

— Але гірше, як в душі нелад буде. Обіцялисьмо — то йдім.

II.

Тай намовив Елисей товариша. Подумав, подумав Тарас і на другий день прийшов до Елисея. „Щож, говорить, твоя правда. Доки Бог сили дає і життя треба йти”. — Через тиждень збирали ся старці. У Тараса були гроші дома. Взяв собі 190 золотих на дорогу, а жінці лишив ще 200. Зібрав ся і Елисей; продав сусідови улії — взяв 70 золотих, а 30 золотих дома відстав. Стара віддала послідні, що на похорон держала, невістка дала свої. Відходячи, наказав Тарас синові, де що робити; всьо пригадав, о всім наказав. А Елисей наказав лиш старій, як улії сусідови дати, а про домашні діла лиш сказав: Само діло покаже, що і як робити треба. Самі для себе зробіте, як вам буде лучше. І вибрали ся старці. Вийшов Елисей з веселим умом, а як лиш вийшов за ворота, так о всіх ділах своїх забув. Тільки й думки в него, як би товаришеви догодити в дорозі, як би слова дурного не сказати а в мирі і в любові дійти до святого місця тай домів вернути ся. Іде Елисей і все то молитву шепче, то жите святих, яких знає на память, говорить. А зійде ся на дорозі з чоловіком, лиш стараєсь, щоб ласкаво з ним обійтись, та по божому слово сказати. Одного лиш не міг зроби-

ти Елисей; хотів перестати табаку нюхати і табакерку дома оставив, але затужив. По дорозі дав йому якийсь прохожий, не видержав, понюхав. Тай Тарас хорошо йде, — злого нічо не робить, пустого не говорить; але нема в него легкості на душі. Гадка про газдівство не виходить з його голови. Що вони роблять дома? Чи не забув чого сказати? От вернув би ся, та приказав би ще і се і те.

III.

Йшли так старці пять неділь, прийшли над Дніпер, де живуть Українці. Як йшли з хати, з півночі, за нічліг і обід платили, а як прийшли між український нарід, зачали їх люди самі до себе просити. Не пустять, аж накормлять і гроший не беруть, а ще на дорогу до торби їм хліба накладуть. Йшли путники дальше, прийшли в неурожайний край. Пускати пускали і гроший за нічліг не брали, але кормити перестали. Вже й хліба не всюди давали. часом й за гроші не дістануть. Минулого року, говорить народ, нічого ся не вродило. Всі на біду зійшли. Бідаки весною мяту і лободу їдять. Ночували раз стаці в місточку, купили хліба на дорогу і пішли дальше; прийшли у село, перейшли вздовж, стало горячо на дворі, схотілось Елисеєви пити тай каже до Тараса: „Ти, говорить, на мене не чекай я лиш піду у ту хату, наплю ся води і тебе догону. Добре — — говорить Тарас — пішов на перед, Елисей звернув ся до хати. Підійшов він близше, видить: хатка невеличка, давно вже не білена, криша з одної сторони розібрана. Увій-

шов Елисей на подвірє і бачить, що під хатою лежить чоловік худий, в сорочці. Чоловік видно ліг в тіни, але сонце вийшло просто на него. Лежить і не спить. Кликнув на него Елисей, попросив напити ся — але чоловік не відізвав ся. Або хорий, або не ласкавий і підійшов путник до дверей. Слухає — в хаті на два голоси плачуть діти. Рушив Елисей клямкою: „Гей, газди!” — ніхто не відізвав ся. Постукав ще в двері: Християне! — Знов нічо. Хотів вже Елисей відійти, але чує, за дверми щось йойкає. Ов, чи не лихо яке? Треба подивити ся! Тай увійшов в хату.

IV.

Тут представила ся йому картина нужди: На лаві за столом, в одній сорочці сидить простоволоса старуха, голову положила на стіл а коло неї хлопчик худий, цілий немов би віск, з грубим животиком, старуху за рукав торгає, а сам дре ся на весь голос, мов би просив чого. На лавці за печию лежить молода ще женщина; лежить і не дивить ся, лиш хропить і ногу то витягне то втягне. Кидає нею з боку на бік і задух неприємний від неї іде, видно, нема кому помочи її. Підняла голову зі стола старуха, побачила чужого чоловіка.

— Чого, каже, чоловіче тобі треба? Нема нічого.

Поняв Елисей, що вона говорить, підійшов до неї тай каже: „Я, матусю, води прийшов напити ся”.

— Нема кому принести. Нема чого й взяти. Іди собі. „Що-ж, питає Елисей, чи здорового у

вас нікого нема?" „Та ні, каже старуха: чоловік на дворі вмирає, а ми тутечки". Змовчав було, мальчик, побачивши чужого, але як заговорила старуха, знов хопив її за рукав. — Хліба, бабуся, хліба дай, — і знов заплакав. В тій хвили отворились двері і в хату, хитаючись, увійшов мужик, йшов тримаючи ся стїни, хотїв сісти на лаву, але не міг, упав на землю. І не піднимаючись, голосом уриваним, слабим почав говорити: „І хорі і голодні". О — з голоду помираємо — і показав мужик головою на хлопчика і заплакав. Зняв Елисей торбу з плечий, поставив на лаву і почав розв'язувати. Розв'язав, добув хліба, ніжик, вкροїв кусень і подав мужикови. Не взяв мужик, а показав на хлопчика і дївчинку: їм, каже, дай. Дав Елисей хлопчикови, побачив хлопець хліб, хопив жадїбно обома рученятами і з носом в хліб встромив ся. Вилїзла з за печи дївчинка: дав дївчинці, дав і старусї. „Води би, говорить старуха, принести: уста у них засхли. Хотїла я, — водиці принести. Витягнути, витягнула, але не донесла, розлялам і самам упала. На силу до хати прилїзла. І ведро там лишило ся, коли хто не забрав". — Вийшов Елисей, найшов ведро, принїс води та напоїв людей. Зїли ще діти хліба з водою, зїла і старуха, лиш мужик не їсть. — Не приймає, каже, душа. — Також і жінка під печию все ще не приходила до себе, лиш кидала ся на тапчанї. Пішов Елисей на село до крамницї, купив пшона, соли, муки, масла. Знайшов сокиру, нарубав дров — розпалив в печи. Зачала йому дївчинка помагати. Зварив Елисей страви, та накормив людей.

V.

Коли так наш путник, накормив бідаків, зачав мужик зі старухою оповідати, як вони на таку біду прийшли. Жили ми, каже, і перше в недостатку, а тут ще й не вродилось нічого; все в осені зіли, що було. Проїли все — зачали у сусідів й добрих людей просити. З початку давали, а потім відказувались. Деякі й радіб дати, та самі не мали. Та вже й просити дальше не сміли — всім винні: то гроші, то муку, то хліба. А о роботу трудно... День роби, а два ходи і роботи шукай. Зачала старуха з дівчинкою в дальші сторони по прошеному ходити і якомсь пхало ся біду. Чейже, думаєм, пропхаєм до нового хліба. Але з весною зівсім давати перестали, а тут і слабість напала. День бувало їмо, день ні. Зачали траву їсти. Але таки з трави розхорувалась жінка. Ще я одна, каже старуха, не давала ся, але і з сил зійшла без їди, та ослабла. Заходила вчора сусідка, але побачивши, що голодні та хорі, відвернула ся та пішла. Від неї самої муж відійшов, а малих дітей чим кормити не було.

Вислухав всего Елисей, тай занехав в той день доганяти товариша і заночував тут. Рано встав Елисей, взяв ся у хаті за роботу, як би й сам господарем був. Замісив зі старухою хліб, запалив в печі. Пійшов опісля з дівчиною по сусідах просити чого треба. О що лише згадає, всего нема, всьо проїджене: анї чого для газдівства, анї з одечи. Тай зачав Елисей старати ся о все, чого треба. Перебув так Елисей один день, перебув другий і третий. Прийшов вже до себе

хлопчина, зачав ходити по лаві, ласити ся до Елисея. А дівчина повеселіла вже зовсім і всюди помагати почала. Все за Елисеєм бігає: „Діду, дідусю!“ Підняла ся і старуха, до сусідки пішла. Уже й мужик по стіні ходить. Лиш баба ще лежала, але і вона на третій день прочунялась і почала їсти просити. Ну, думає Елисей, тільким прогаїв, тепер піду.

VI.

Четвертого дня припадав у тім селі празник тай так думає Елисей: но, ще нині погощу ся з людьми, куплю їм дещо на празник, а під вечір піду. Вийшов Елисей в село, купив молока, білої муки та сала. Наварили і напекли разом зі старухою; рано пішов Елисей на Богослуженє опісля гостив ся з людьми. Того дня встала жінка і почала ходити. Мужик виголив ся, надів чисту сорочку тай пішов до одного богача просити, чиб не віддав заставленого поля і сіножати до жнив. Але під вечір вернув мужик заплаканий. Не змилував ся богач, гроші, каже, принеси.

Знова думає Елисей: — Якжеж їм тепер жити. Люди косити підуть, а їм нема що, коли сіножать заставлена. Доспіє збіже — люди збиратимуть його (а красно на сей рік зародило). Їм збирати нема що, бо нива продана одному бога чеви. Відійду, а вони знов погибати стануть. Тому остав ся, не відійшов Елисей сего вечера — відложив подорож на завтра. Ліг спати та не може заснути, а йти треба, вже й так втратив багато гроший й часу — а людий жаль.... Та щож

всіх не накормиш, хотів лиш води принести, а тут до чого дійшло! Тепер би вже їм сіножать та ниву викупити. А викупи їм ниву — треба корови для дітій, може ще й коня для бідака, щоб мав чим снопи возити. Ей, запутав ся ти Елисею! Підняв ся Елисей — взяв з під голови кафтан, витягнув табакерку, понюхав, щоб мисли прочистити.—Але де там—думав, думав, але нічого не видумав. Іти треба, а людей жаль. Зложив під голову кафтан і знов поклав ся спати. Вже когуги зачали піяти, як він заснув: І снить ся йому, що він одітий і з торбою на плечах іде через подвіре до воріт. А ворота отворені так, що один міг би перейти. Іде він — та з одної сторони торбою о ворота зачепив і онуча розвязала ся. Став відчипати, а ту онуча не о пліт зачепила ся, лиш дівчинка її держить і кричить: „Діду, дідусю, хліба!“ Поглядів на ногу, а за онучу вже й хлопчик держить, а з вікна глядить і мужик та старуха. Пробудив ся Елисей, тай каже до себе в голос: „Викуплю завтра сіножать і ниву, коня куплю і корову також. А то піду Христа за море шукати, а в собі Його утрачу...Треба помочи людям. Тай заснув Елисей до самого рана. Коли пробудив ся, пішов до богача — викупити ниву й сіножать. Опісля купив косу та приніс домів. Післав мужика косити, а сам пішов у село, де віднайшов у жида проданого коня з возом. Згодив ся, купив, та пішов ще корову купувати. Йде вулицею, а поперед него дві баби йдуть та між собою балакають: — „Зразу, каже, не пізнали, що за чоловік — думали, от дити ся, тай там й жити остав ся. Всього, гово-

звичайний богомолець. Зайшов, говорять, на-
 рять, накупив їм. Сама виділам — сьогодні у жи-
 да коня з возом купив. Чиж є на світі такі люди?
 Ходім подивитись...” Почувши се Елисей, зрозу-
 мів, що його хвалять тай не пішов купувати ко-
 рови. Вернув ся, взяв від Жида коня і віз, запряг
 та поїхав до хати мужика. Побачив мужик ко-
 ня — подивив ся і гадає собі, се певно для него
 куплений кінь, та не сміє сказати. — Відкиля —
 питає — коняка у тебе діду? — „А купив, каже,
 дешево трафілась. Накоси -но трави і наложи їй
 до жолоба”. Лягли спати... Елисей ліг на дворі
 і тут з вечера виніс свою подорожну торбу. За-
 снаули всі.. Підняв ся Елисей, привязав торбу,
 одїв кафтан тай пішов в дорогу — Тараса дога-
 няти.

Відійшов Елисей з пять верстов, почало сви-
 тати. Сів під дерево, розв'язав торбу, взяв ся ра-
 хувати гроші. Порахував, осталось ще около 17
 золотих. „Ну, гадає, з тим за мора не зайду....
 Кум Тарас і сам зайде, за мене свічку поставить”
 Встав Елисей, взяв торбу, тай вертає назад. Лиш
 село, де пробував, окружив, щоб люди не виді-
 ли. Скоро дійшов Елисей до свого села. Йшов
 туду—здавалось тяжко, нераз через силу за Та-
 расом волік ся, а назад вертав і зовсім вже
 змученя не чув. От і прийшов так Елисей домів.
 З поля вже зібрали. Утішила ся рідня своїм ста-
 реньким, зачали випитувати ся, як і що, чому
 він від товариша відлучив ся, чому не дійшов, а
 домів вернув ся? Не хотів їм всего сказати Ели-
 сей. „Та не позволив, каже, Господь, грошім че-
 рез дорогу розтратив, відлучив ся від товариша

та не пішов. Простіть Христа ради". Віддав старусі решту грошей; випитався про домашні справи; всьо в порядку, всьо поробили, занедбаня в господарстві нема. Почули того дня і Тарасові, що Елисей вернув ся, прийшла спитати про свого старого. Тай їм те саме сказав Елисей. Ваш, каже, старенький здоров пішов, розійшлисьмо ся на три дні перед Петром, хотів було догонити, а тут вам зайшло таке, що гроші розтратив, не було з чим іти, тай вернув ся. Подивували ся люди, як такий розумний чоловік міг так немудро зробити — пішов, та не зайшов, лиш гроші розтратив. Подивувались, тай забули, забув і Елисей. Взяв ся за роботу, приготував на зиму, що було треба, тай засів кошики плести і ули довбати.

VII.

Того самого дня, Коли Елисей остав в хаті у хорих людей, ждав Тарас на товариша. Відійшов недалечко і сїв. Ждав, ждав, вже й здрімнув ся, знов пробудив ся і ще ждав— нема товариша. Уже сонце сховалось за деревину — нема Елисея. Може, гадає, минув мене, колим задрімав. Піти би назад, то він ще дальше відійде. Е, лучше піду наперед, може стрінемось на нічлігу. Прийшов у село попросив віта, що сльиб такий, а такий старець прийшов, привів його у ту хату, але Елисей не прийшов на нічліг. Помандрував Тарас далі, всіх питав, чи не виділи ту якого лисого старця. Ніхто не видів. Стрінемо ся, гадає, денебудь, або в Одесі, або вже на кораблі — тай перестав о тім думати. Дорогою стрі-

нув ся з другим путником, чоловіком бувалим, що вже на Атоні був і другий раз до Єрусалиму йде. Зійшли ся на нічлігу, розбалакались і пішли дальше разом. Дійшли щасливо до Одеси. Три тижні ждали тут на корабель, а ждало тут багато богомольців з ріжних сторін. І знова питав Тарас за Елисеєм, ніхто його не бачив. Надійшов час відїзду, богомольці посїдали на корабель, сїв і Тарас зі своїм знакомим. Підняли якір, відбили від берега тай поплили. День був погідний, море спокійне. Але вечером підняв ся вихор, почав падати дощ, стало кораблем кидати та водою заливати. Подорожні налякались, а жінки в плач тай боязливі мужі почали по кораблях бігати і безпечного місця шукати. Найшов страх і на Тараса, але не показав сего по собі, сїв на помості разом з другими старцями, очікуючи кінця бурі. Аж на третій день море успокоїло ся. П'ятого дня приплили до Царгороду. Декто з путників вийшов з корабля, та йшов дивити ся на церков св. Софії — Премудрости, де тепер Турки володіють; Тарас не висїдав, сидїв весь час на кораблях. Стояли там тиждень; знов поплили морем. Остановили ся ще коло міста Смирни, потім ще коло Александрії і щасливо доплинули до міста Яфи. В Яфі всі богомольці висїдають, бо ще 70 верстов пішки до Єрусалиму. На четвертий день прийшли вже до святого міста. До самого гробу Господнього ще не пускати. Насамперед пішли на утреню до патріяршого монастиря, помолились, свічки поставили. Поглядїли з верха на храм Воскресеня де находить ся грїб Господень. Перший день не

ребували в келиї Марії Єгипетської, де правився молебень. Хотіли ще на Службу Божу піти до гробу господнього, та спізнались. Пішли в монастир Авраама. Виділи місце, де Авраам хотів сина Богу на жертву офірувати. Потім пішли на місце, де Христос явився Марії Магдалині і до церкви св. Якова, брата Господня. Всі місця показував Тарасови путник і всюди говорив, кільки де гроший зложити треба і де свічки ставити. Потім вернули на ся нічліг і лиш почали класти ся спати, жажнув ся путник, почав перешукувати в себе кишені. — Вкрали мені, каже, гроші, — 23 золотих було. Потужив, пожурился путник, що робити — ліг спати...

VIII.

Лежить Тарас і на него находить покуса. — Ей, думає, здаєсь, не вкрали гроший у путника, здаєть ся, в него їх цілком не було. Нігде він не видавав. Всюди казав мені платити, а сам не давав, та й в мене взяв золотого. Подумав так Тарас і зачав собі дорікати. — Що? каже, буду я ближнього судити. Гріх... Але по хвили забудеть ся і знова подумає: — Ей, таки в него гроший не було.

Рано встали і пішли на Службу Божу в великий храм воскресеня — до гробу Господнього. Прийшли в храм. Народу — путників - богомольців з ріжних сторін світа повнісько. Прийшов Тарас з другими в святі ворота, минув сторожу турецьку в тім місци, де зняли Спасителя з хреста і де тепер горить девять великих свічників. Потім повів путник Тараса на право в гору по

сходах на Голготу і на місци, де стояв св. Хрест, де земля розпала ся, опісля місце, де цвяхами прибивали до хреста руки і ноги Спасителя; показав гріб Адама, де кров Христа ляла ся на його кости. Пізнійше прийшли до каменя, де сидів Христос, коли закладували йому вінець терневий і до стовпа, до котрого привязали Христа, коли його били. Тоді пійшли на Службу Божу до печери гробу Господнього. Стоїть так Тарас, молить ся і глядить в капицю, де сам гріб Господень, а над гробом горить 36 лямп. Стоїть Тарас, понад голови дивить ся, що за чудо! На самім переді, і самими лямпами, видить, стоїть старець в кафтані, на цілу голову блищить ся лисина, як у його сусіда Елисея. Але він се не може бути. Він не міг би мене догонити. Корабель слідуєчий мав доперва за тиждень по нашім відійти з Одеси, а на нашім кораблі його не було. Я всіх богомольців бачив. Лиш тільки подумав се Тарас, старець відвернув голову на право. „Він сам — подумав Тарас — і брови і очі і ніс, ціле його лице”. І тішить ся Тарас, що товариша відшукав, лиш дивно йому, як Елисей поперед него поспів? — Але се Елисей, думає Тарас, як він так наперед мене пришкандибав, певно з кимсь таким здибав ся, що його так попровадив. Пожди, як будуть виходити, прилучу ся до него, покину свого путника і з ним я піду. Цілий час дивив ся Тарас на Елисея, що би його не згубити. Але скінчила ся Служба, на рід замішав ся, Тараса стиснули. Знов на Тараса найшов страх, що би гроший хто в него не витягнув, притиснув рукою кишеню і видер ся на віль

не місце. Шукав, шукав Елисея, пійшов пізнійше по нічлігах, всюди ходив, не найшов. В той вечір і путник, що його обводив, пропав і золотого не віддав. На другий день пішов Тарас знова до гробу Господнього з другим старцем, з котрим познакомив ся на кораблі. Хотів він перетиснути ся наперед, але не міг, станув під стовпом і молить ся. Поглянув наперед — знов під лампами при самім гробі Господнім стоїть Елисей, руки витягнув, як священник коло вівтаря, а лисина блищить на цілу голову. — Но, думає Тарас, тепер вже його не пущу. Почав продиратись наперед; не найшов... нема Елисея. Певно відійшов вже. На третій день знов пішов Тарас на Богослужене, дивить ся, знова на самім святім місци стоїть Елисей, руки розпростер і глядить в гору, неначеб видів що над собою, а лисина в него блищить на всю голову. — Ну, гадає Тарас. Тепер вже його не пущу, піду стану при вході, а там вже не розминемо ся. Вийшов Тарас стояв, стояв... всі вийшли— Елисея не було.

Через 6 неділь пробував Тарас в Єрусалимі а всюди бував... і в Вифлиемі і на Йордани. Взяв в флящину води йорданської, взяв землі святої і свічок купив зі святого місця, видав всі гроші, лиш на дорогу остало ся. Тай пішов Тарас до дому. Дійшов до Яфи, сїв на корабель приплив до Одеси і пішки домів...

IX.

Вертає Тарас тою самою дорогою, а чим ближше до хати, тим більший у него неспокій,

як там без него в хаті живуть. Много, думає, через рік води упливе. Майно збирай ціле жите, а щоб його знищити, не багато часу треба. Як то без него син газдівством кермує, як там худібка перезимувала, чи так хату вибудували, як казав. Прийшов Тарас в те місце, де минувшого року розстав ся з Елисеєм, тай бачить, яка зміна тут настала. Де минувшого року нарід бідував, нині всі в достатку живуть. Урожаї були сего літа гарні. Під вечір прийшов Тарас до того села, де відлучив ся було від него Елисей. Лише увійшов в село, вибігла з хати дівчинка в білій сорочці. — Діду, дідусю! зайдіть до нас. — Хотів Тарас дальше іти, але дівчинка не пускає, а до хати тягне. Вийшла на поріг іженщина і просить, — зайди, говорить, дідусю, повечеряєш, переночуєш. Зайшов Тарас. — Може би, думає, про Елисея спитати, здаєсь, що як раз в сю хату він вступив напитись. Увійшов в хату Тарас та сейчас посадили його за стіл, жінка поставила перед ним молока. Подякував Тарас, та похвалив людей, що вони такі гостинні для путників. Покивала тоді головою жінка, тай каже. „Якже-ж нам путників не шанувати? Ми через путника до житя вернули. Жили ми, забувши на Бога і покарав нас так Господь, що всі ми лиш смерти ожидали, вже вмирати би нам треба, ко-lib не післав нам Бог оттакого, як ти старця. Зайшов він серед дня води напитись, але побачив нас, пожалував, тай лишив ся у нас. І поїв і кормив — на ноги поставив, і землю викупив і коня з возом викупив — тай пішов”. — Увійшла старуха в хату, тай собі каже: „Тай не знаємо

самі, чи чоловік се був, чи ангел Божий. Всіх лю бив, всіх жалував і відійшовши, не сказав, хто він, що і молитись за кого, не знаємо. Пам'ятаю, як би нині — лежу я, смерти очікую, дивлю ся, увійшов старець невеличкий, лисий — води напитись. Ще я грішна подумала, пощо тут волочить ся? А він от що зробив; як побачив нас, сейчас торбинку на землю, от на тім місци розв'язав". Тут перебила дівчинка: „Ні, бабусю, каже, він наперед сюди на хаті торбу поставив, а потім на лаву положив". Та зачали вони переконуватись та всі слова його і діла споминати, де він сидів, де спав, що робив і що кому сказав. На ніч приїхав і газда на кони і рівнож почав за Елисея розказувати, як він в них жив. — „Як би не він, каже, то всі ми в гріхах померлиб. Умиралисьмо в розпуці, на Бога і на людей нарікали. А він нас і на ноги поставив і через него ми Бога пізнали і в добрих людей увірили. Спаси його Господи! Перше як худоба жилисьмо, а він нас людьми зділав". — Напоїли, накормили Тараса, положили спати, тай самі лягли. Лежить Тарас і не може заснути, не виходить йому з голови Елисей, як він видів його в Єрусалимі на святім місци. — Таким способом упередив мене Елисей. Мої труди, хто знає, чи прийняті, а його прийняті Господом. Рано попрощались з Тарасом люди, дали в торбу пирогів на дорогу і пішли до роботи — а Тарас в свою дорогу.

X.

Цілий рік перемандрував Тарас. На весну вернув ся домів. Прийшов він домів під вечір. Сина в дома не застав, в коршмі сидів. Прийшов син, почав його Тарас допитувати ся про все, та видить, щось не добре син газдував; гроші всі прогайнував, а роботи не видко нігде. Прийшло до сварки, ба в кінци і до бійки. На другий день рано вийшов Тарас на село. Переходячи коло хати Елисея, стрінув ся з його старою. „Як ся маєте, куме, каже вона, щасливо йшло ся?” Славити Господа, відповідає Тарас, щасливо вернем, та лиш твого старого по дорозі згубивем але чую, домів вернув”. „Та вернув ся, каже стара, вже давно, ще якось по Успеню. Тай утішилисьмо ся, що прийшов. Скучно нам було без него. Хоч і роботи такої з него нема — вже в літах. Але все веселійше.

— Щож, дома він тепер?

— Так дома. Коло пчіл сидить; хорошо роят ся. Зайдіть, а то рад буде.

Пішов Тарас черес сіни, подвіре до пасіки. Дивить ся — стоїть Елисей без сітки, без рукавиць, в кафтані під берізкою, руки витягнув і дивить ся в гору, а лисина блищить на цілу голову, так як він в Єрусалимі при гробі стояв, а над ним як в Єрусалимі ясніє сонце, а вкруг голови золоті пчілки в вінець звили ся, вють ся і не жалять його. Кликнула на Елисея жінка: — „Кум каже, прийшов”. Оглянув ся Елисей, урадував ся, пішов йому на зустріч. „Як ся маєш, куме, як ся маєш; щасливо прийшов?” „Та ноги перей-

шли, от водиці тобі з Йордану принісем. Прийди, возьмеш собі, але чи прийняв Господь труди? — Спаси-біг куме!

Помовчав Тарас та й каже: „Ногами то був я, але душею.....”

—Божа справа, куме — відповідає Елисей.

І пригадала ся тепер хата, де його так приймали і де тільки наоповідали ся люди йому про добродійства Елисея, тай так каже:

— Знаєш, заходив я в повороті також в ту хату, до котрої ти, идучи зі мною, вступив води напитись.

Але не хотів його слухати Елисей, видко було, що змінив ся, махнув лиш рукою та каже:

— Божа справа в тім, не наша, от що там, ходім у хату, принесу меду, побалакаєм дещо, давно не виділись....

Тай заговорив Елисей про що инше, поплила вже свобідна балаканина між двома старцями-приятелями. Така вже й була вдача Елисея, що не любив про свої зaslуги говорити. А в серци Тараса збудив ся тихий подив для товариша, він не споминав йому більше ані про людий в хаті, ані що він його бачив в Єрусалимі, лиш тихе зітхане було свідком, які чувства проймали його душу. Він поняв тепер, що на сім світі казав Бог кождому сплатити свій довг молитвою й добрими ділами.

Написав Л. Н. Толстой.

ДЕ ЛЮБОВ, ТАМ ! БОГ.

Жив в однім місті швець Мартин Авдїєч. Жив він в кімнатці, що була глибоко під верхною частиною дому, під землею, як буває в міських домах. Кімната мала одно вікно, що виходило на улицу. Через него було видно, як переходили люди. Хотяй видно було тільки ноги, однак Мартин по ногах пізнавав людей.

Мартин Авдїєч жив давно на однім місці і мав багато знайомих. Рідко знайшлась пара чобіт, що не була би раз, або два в него в руках. До деяких прибиває золі, до других дає латку, інші позашиває, а часом дасть навіть нові носики. І часто через вікно він видів свою роботу.

Роботи було багато тому, що Авдїєч робив широ, матеріял давав добрий, плату брав умірковану і слова дотримувал. Коли на час може зробити — обіцяє, колиж ні, так не буде дурити і наперед каже, тому всі знали Авдїєча і роботи в него було повно.

Авдїєч завсїгди був гарним чоловіком, а на старість став ще більше о своїй душі думати і до Бога зближати ся.

Давно вже померла Авдїєчева жінка і зістав ся синок — три роки йому було. Діти в них не жили. Старші ще передтим померли. З початку хотїв Авдїєч синка сестрі на село дати, а потім

розумав: „тяжко буде хлопцеві в чужій родині жити, виростати, лишу його при собі”. Покинув тоді Авдїєч свого тестя і став жити в найнятім помешканю.

Та не дав Бог Авдїєчу з дітий потїхи вже зовсім. Ледво хлопець підріс, став батькови помагати, тільки б ним тепер тішити ся, нараз заслаб, полежав тиждень і вмер. Похоронив Мартин Авдїєч сина і напала на него така розпука, що став на Бога нарікати. Туга така найшла на него, що не раз просив у Бога смерти і докоряв Богу, чому той не його старого, але його сина взяв до себе. Перестав Авдїєч і до церкви ходити.

Аж раз зайшов до него з Тройці земляк-старець, який вже осьмий рік ходив по святих місцях. Розговорив ся з ним Авдїєч, зачав на своє горе нарікати і каже:

— І жити більше не хоче ся. Тільки би вмерти. Того одного в Бога прошу. Безнадійний я тепер чоловік.

І сказав йому старець:

— Нерозумно ти говориш, Мартине, годі нам божі діла судити. Не нашим розумом, а божим судом все діє ся. Твому синові Бог судив вмерти, а тобі жити. Виходить, що так ліпше. А в розпуку вдаєш ся тому, що ти для своєї втіхи лише хочеш жити.

— А на що-ж жити? — запитав Мартин?

І старець каже:

— Для Бога, Мартине, жити треба. Він тобі жите дає, для него і жий. Коли зачнеш для него жити, стане тобі на душі легко і все тобі

легким стане.

Помовчав Мартин, а там і говорить:

— Як же для Бога жити?

І знов каже старець:

— Христос нам показав як для Бога жити. Ти-ж вмієш читати? Купи Євангеліє і читай — там пізнаєш, як для Бога жити. Там всьо показано.

Запали ті слова глибоко в серце Авдієчу. І пійшов він ще того дня, купив Євангеліє і зачав читати.

З початку думав він читати тільки в свята, але як зачав, так йому на душі гарно стало, що читав уже кожного дня. Іноді як зачитає ся, то з лампи вигорить вся нафта, а він не може від книжки відірвати ся. Зачав він читати кожного вечера. А чим більше читав, тим яснійше ставало йому, чого від него Бог хоче і як треба для Бога жити. І все легче і легче ставало йому на душі. Давнійше нім піде спати, охає і сина згадає, а тепер тільки скаже: „Слава Тобі Господи! Твоя воля!”

Від того часу все жите Авдієча змінило ся. Бувало при святі заходив і до каварні чаю напити ся і горівки не цурав ся. Випе бувало зі знакомим чоловіком, а хоч і не паний, а все таки виходить веселий, говорить щобудь пусте, посперечає ся, наговорить непотрібного. Тепер те все минуло ся. Жите стало тихе і радісне. Рано сїдає до роботи, а скінчивши, здійсмає лампу, ставить на стіл, бере з полиці книжку і читає. А чим довше читає, тим лїпше розуміє і тим стає більше вдоволений.

Раз до пізна читав він. В главі шестій Луки ви- читав такі слова: „Хто ударить тебе в одно лице, настав і друге.; хто бере в тебе верхню одежу, віддай йому і сорочку. Просячому давай, а від взяшого в тебе не відбирай. І як хочеш, щоби вам люди робили, так і ви їм робіть.

Прочитав і дальше, де Господь говорить

„Чому ви кличете мене: Господи, Господи! а не робите, що я кажу? Всякий приходячий до мене і слухаючий мої слова і виповняючий їх, подібний до чоловіка, що побудував свій дім на камені. І коли прийшла вода, не могла його зни щити, бо він стояв на камені. А хто слухає, а не виповняє слів моїх, подібний до чоловіка будуючого дім на піску і коли прийшла вода, дім завалив ся.

Прочитавши Авдієч скинув окуляри, поло- жив книжку, спер ся на стіл і задумав ся. І став він приміряти своє жите до тих слів. Зачав пи- тати себе:

— Чи дім мій на камені, чи на піску? До- бре, колиб на камені. Легко, як один сидиш — здає ся, все зробив, як Бог хоче, а забудеш ся і знов согрішиш. Все-ж буду старатись. Поможі мені Господи.

Жаль було йти спати і тому читав дальше про сотника, про сина вдови, про відповідь Іва- новим ученикам і дійшов до того місця, як бо- гатий фарисей закликав Ісуса до себе в гостину як жінка грішниця помазала йому ноги, обмила їх слезами і як Ісус оправдав її. А дальше почав читати:

„І обернувшись до жінки, сказав Симону:

Чи видиш сю жінку? Я прийшов до твого дому а ти не обмив моїх ніг водою, а вона слезами обмила і волосем обтерла ноги мої. Ти на привитане не поцілував мене, а вона, відколи я прийшов, не перестає цілувати моїх ніг. Ти не помастив маслом моєї голови, а вона миром помазала мої ноги”.

Прочитав ті слова і думає:

— Води на ноги не дав, не поцілував, голови маслом не помастив...

Зложив книжку, зняв окуляри і знов задумав ся.

— Таки видно, що я був фарисеем — думає. І я лише про себе памятав. Як би чаю напитися, бути в теплі, або холодї, а не думав про гостя. А хтож сей гість? Самий Господь. Колиб до мене прийшов, чи так я зробив би?

Спер ся він на обі руки і задрімав, не знаючи того.

— Мартине! — нараз закликало щось над його ухом.

Пробудив ся Мартин, злякав ся

— Хто ту?...

Обернув ся, глянув на двері — нема нікого. Знов зачав дрімати і знов чує:

— Мартине! Мартине! дивись завтра на вулицю, я прийду.

Знов прокинув ся, встав від стола, протер очі. І не знає чи в сні, чи на яві чув він ті слова. Загасив лампу і ліг спати.

Раненько встав Мартин, помолив ся Богу, запалив в печі, поставив борщ, кашу, наставив самовар, заложив фартух і сїв коло вікна до ро-

боти. Сидить, працює, а все по вчорашньому думає. Думає на двоє: раз думає, що причуло ся, а другий раз, що дійсно він чув голос.

Сидить за роботою, та раз ураз в вікно дивить ся. А як хто перейде в незнайомих чоботах зігне ся і заглядає, щоби побачити лице. Перейшов сторож, перейшов водовоз, опісля старий салдат з лопатою в руках. Пізнав його Авдієч. Салдат звав ся Степанич, а жив він у сусідного купця на ласці. Мав він там помагати сторожеви. І став він коло Мартинового вікна відкидати сніг. Подивив ся на него Мартин і робить дальше.

— Ну, одурів я на старість, — думає він — Степанич сніг чистить, а я думаю, що до мене йде Христос. Зовсім одурів.

Зробив кілька штихів і знов щось його тягне до вікна. Поглянув знов і видить, як Степанич спер лопату до стіни і ніби гріє ся, ніби віддихає.

— Чоловік старий, збідований; і снігу відкидати нема сили — подумав він. Можеб дати йому чаю напити ся. Ось вже й самовар готовий.

Положив шило, встав, поставив на стів самовар, налив чаю і постукав в вікно. Степанич обернув ся і підійшов до вікна. Мартин кликнув його і пійшов отвирати двері.

— Ходи, загіреш ся, ну, — сказав він. Змерз, правда?

— Спаси тебе Христос, а то кости ломлять, каже Степанич.

Увійшов, пострясав сніг, зачав витирати ноги, щоб не зробити сліду на землі, а сам аж за-

тачуєсь.

— Лиши витирати. Я витру. Ходи, сїдай, вот чаю випий.

І налив він дві склянки, одну поставив перед гостя, а з другої вилив в мишинку і зачав думати.

Випив Степанич, склянку перевернув і зачав дякувати. А видно, ще випив би.

— Пий ще, сказав Авдїєч і ще налив.

Пе Мартин свій чай і все в вікно поглядад.

— Ти сподїєш ся когось? — питає гїсть.

— Сподїю ся? І нїяково сказати кого сподїю ся. Сподїюсь, не сподїюсь, а запало менї в серце одно слово, сам не знаю. Знаєш, читав я вчєра Євангелїє про Христа, як він терпїв, як по землі ходив. Думая, ти знаєш?

— Чув, чув, каже Степанич, та ми люди темні, письма не вмієм.

— Ну, так, читаю я про саме те, як він по землі ходив. Читаю я, знаєш, як він до Фарисєя прийшов, а той його не пошанував як треба. Так ото, брате мїй, читав я вчєра про тє саме і подумав: нехай би таке трафилось менї, або кому другому, то не знав би як прийняти. А там він не прийняв. Подумав я так і задрїмав. Задрїмав, брате мїй і чую—що мене кличе; піднїс ся, чую, шепче хтось: — сподїй ся, каже, завтра прийду. Так два рази. Ну, і чи віриш, се так залїзло менї в голову, що сам себе ганьблю і все чекаю його—Христа.

Степанич помахав головою і не сказав нїчого, а допив склянку і положив її боком, але Авдїєч піднїс і налив ще.

— Пий на здоровле. Ще так думаю, що коли він, Господонько, по землі ходив, не гордив ніким, а з простим народом більше приставав. Завсїгди до простих ходив, учеників вибирав з між нашого брата, таких як ми грїшні, з працюючих. Хто, каже, підвисшає ся, той принизить ся, а хто принижуєсь, той підвисшить ся. Ви мене, говорить, Господом називаєте, а я говорить, вам ноги обмию. Хто хоче бути першим, говорить, нехай буде всїм слуга. Дятого, говорить, щасливі убогі, смиренні, лагідні, милосердні...

Забув про свій чай Степанич. Чоловік він був старий, скорий до плачу. Сидить, слухає, а слези котять ся по лиці.

— Ну, пий ще, — каже Авдїєч.

Та Степанич перехрестив ся, подякував, відсунув склянку і встав.

— Спасибіг тобі, говорить, Мартине Авдїєчу; погостив ти мене і душу і тїло наситив.

— Будь ласка, заходи ще другий раз, я рад гостеві.

Степанич пійшов, а Мартин вилив послїдний чай, допив, позабирав посуду і знов сїв коло вікна до роботи. Робить, а все поглядає в вікно — Христа чекає, все о нїм і його дїлах думає. І в його все рїжні дїла Христові.

Перейшли два салдати, один в військових, другий в своїх чоботах; перейшов потїм господар в чистих кальошах; перейшов булочник з кошиком. Всї пійшли геть. Аж ось селянка появилась перед вікном. Минувши вікно, зупинилась. Поглянув на ню Мартин з під вікна і бачить — жєнщина чужа, бідно вбрана, з дитиною,

стала коло стїни плечми до вітру і завиває дитину; а й завити нема в що. Одежа на жінці лиха, лїтна. І чути, що дитина плаче, а вона її заговорює та нїяк не заговорить. Встав Авдїєч, вийшов в двері на сходи і закликав:

— Жінко, гей жінко!

Жінка почувла і обернулась.

— Чому так на зимні з дитиною стоїш. Зайди сюда, тут тепло, лїпше її обвинеш. а нуж, сюда.

Здивувалась жінка. Бачить, чоловік старий, поважний, в фартусї, окуляри на носї. Пійшла за ним.

Увійшла в кімнату, стала.

" Сюда, говорить, сїдай коло печі, загриєш ся і нагодуюш дитину.

— Молока в грудях нема, сама від раня не їда, — сказала жінка, а все таки взяла дитину до грудий.

Покрутив Авдїєч головою, пішов до стола, взяв хліба, мишинку, відставив затулу, налив в мисочку; витягнув горнець з кашею, однак ще була не готова. Взяв хліба і з борщем поставив на столї.

— Сїдай, каже, жінко, зіж троха, а коло дитини я посиджу. В мене також були діти і я вмїю їх бавити.

Перехрестилась жінка, сїла і зачала їсти, а Мартин сїв коло дитини на постели. Зачав цмокати, цмокав довго, але щось не йшло — зубів нема. Дитина кричить. І придумав він пальцем її страшити. Замахне ся просто до ротика і візьме. А в рот не дає, бо палець чорний, зама-

щений. Задивився хлопець, затих, а даліше став сміятися. Втішився Мартин. А жінка їсть та розказує, хто вона, куди ходила.

— Я, — каже вона, — салдатка. Осьмий місяць, як чоловіка пігнали кудась і чутки нема. Жила на службі, там і дитина народилася. Та з дитиною не потребують. Третій місяць волочуся без роботи. Все з себе проїла. Хотіла в мамки — не беруть, кажуть, що марна. Ходила до купчихи, там наша бабка живе, обіцяли прийняти. Я думала, що зараз, а вона казала за тиждень прийти, а живе далеко. Зморила я його, зовсім замучила. Спасибіг хазяйці, що жалує нас і за ради Христа держить в себе. Без неї не знала би як прожити.

Здихнув Авдїєч і каже:

— Ти теплої одежі не маєш, що?

— Де мені вже й одержу мати. Вчора послідну хустку за двогривенник (20 копійок) заставила.

Підійшла до постелі, взяла хлопця, а Мартин встав, підійшов до стіни, пошукав і приніс стару одержу.

— На, говорить, хоч і стара, а всеж може придатися.

Подивилася жінка на одержу, подивилася на Мартина, взяла одержу і заплакала. Відвернув ся й Мартин, пошукав чогось під постелию в скринці і сів проти жінки.

І сказала жінка:

— Нехай спасе тебе Христос дідусю. Прислав, видно, він мене під твоє вікно. Заморозила би я дитину. Вийшла, було темно, а тепер та

ка студінь настала. Видно, що й тебе він заставив подивитись в вікно і мене бідну пожалувати.

Усміхнув ся Мартин і каже:

— Вжеж він заставив. Не зачимбудь в вікно заглядаю

І розказав салдатці свій сон, як він чув голос, що Господь обіцяв прийти до него.

— І таке може бути, сказала жінка, встала, накинула одежу, завинула дитину і стала прощати ся, та дякувати.

— Прийми ради Христа, сказав Авдієч і дав жінці двогривенник; хустку викупиш.

Перехрестив ся він, перехрестилась жінка і пійшла.

Тепер зів Мартин борщу і сів до роботи. Робить, а за вікно памятає. Як тільки стає темній ше, він зараз дивить ся хто пішов.

Йшли знакомі, йшли чужі, але не було нікого незвичайного.

Аж видить він, проти вікна спинила ся стара бабуса, купчиха. Несе кошичок з яблосками. Не богато лишило ся, всі майже продала. А на плечах несе мішок з трісками. Видно, набрала десь при будові, до дому несе. Тяжко стало, хотіла мішок передати на друге плече, отже опустила мішок на землю, поставила кошик і зачала тріски підтрясати. Нараз нізвідки взяв ся хлопчиско в пірваній шапці, злапав яблуко і хотів тїкати. Побачила жінка і злапала хлопця за рукав. Сіпнув хлопець, хотів вирвати ся, але жінка злапала його обома руками, скинула шапку і взяла за волосе. Кричить хлопець, клине жінці.

Кинув Авдїєч шило на землю, скочив до дверей, зашпортав ся на сходах і окуляри в пали на землю. Жінка клене і до городского хоче провадити, а хлопець видирає ся.

— Я — говорить — не брав, за що беш, пусти.

Зачав Мартин вговорювати, взяв хлопця за руку і каже:

—Пусти його, бабусю, прости йому ради Христа.

—Я йому так прощу, що він до нових вінників не забуде. На полїцію, його, шибеника.

Зачав Авдїєч просити:

Пусти, бабусю, він більше не буде так робити. Пусти його...

Жінка пустила і хлопчик хотїв утїкати, але той злапав його за руку.

—Проси, каже, в бабусї прощення. І більше не роби так. Я видїв, як ти взяв.

Заплакав хлопець і перепросив бабусю.

— Ну, добре. А тепер візьми яблуко.

І Авдїєч взяв з кошика яблуко і дав хлопцеві, а жінці каже:

— За яблуко тобі зараз заплачу.

— Вже ти їх так добре розпускаєш, поганців. Йому треба дати таку нагороду, щоби він тиждень не міг сїсти.

— Ех, бабусю!... По нашому оно так, а по божому не зовсім. Дїтий також треба учити, а не тільки бити. Коли його вибити за яблуко, то що належить ся нам за наші гріхи?

Замовкла жінка.

І розказав Авдїєч жінці про того довжника

що йому віритель простив великий довг, а він сейчас пійшов і зачав дусити свого малого довжника слухає жінка і хлопець слухає.

— Бог казав прощати, інакше він нам не простить. Всім прощати, а малознаючому ще більше.

Покрутила жінка головою і здихнула.

— Так, то, так, але вже досить нагрішились вони.

— Тому то ми старі повинні їх учити.

— Так і я кажу. В мене старої було їх семеро, а зістала ся одна дочка.

І зачала бабуся розказувати, як вона жиє в дочки, кільки в неї внучат.

— От і сили нема, а працюю. Малих внучат шкода, бо й гарні такі. Ніхто мене не стрічає так радо, як вони. Аксютка від мене не пійде до нікого. — І бабуся розказуючи, зовсім злагідніла... Бог з ним! — показала вона на хлопця.

— Тільки що хотіла бабуся брати мішок і забиратись в дорогу, як хлопець скочив:

— Я вам бабусю поможу нести, мені по дорозі.

Стара покрутила головою і дала хлопцеві мішок.

І пійшли. Бабуся забула навіть взяти плату за яблуко. Мартин стояв і слухав, як вони щось говорили.

Вернув ся Мартин до хати, на сходах знайшов окуляри і взяв ся до роботи. Поробив ще троха і вже темно стало. По місті зачали світити ліхтарі.

Бачу, що вже і лямбу треба світити, поду-

мав він, взяв лампу, засвітив, поставив і зачав даліше робити. Докінчив один чобіт, оглянув довкола — добре. Поскладав річи, змів окрайки, зібрав щетину і кінці дратви, поставив лампу на столі, взяв Євангеліє. Хотів отворити на тім місци, де він вчера зазначив обрізком сафяну, але отворив в другім місці. Колиж отворив, пригадав ся йому вчорашний сон.

Ледво нагадав, як здалось йому, що ніби хтось шелестить, ногами ступає поза ним. Оглянув ся і бачить: — дійсно стоять люди в темнім куті, тільки не може розпізнати які. І до уха долетів якийсь шепіт:

— Мартине! Мартине! Чи не пізнав мене?

— Кого? — запитав він.

— Мене — сказав голос. Се-ж я. — І виступив з темного кута Степанич, усміхнув ся і зник.

— І се я! — сказав знов голос.

І виступила з темного кута женщина з дитиною, усміхнулась, засміялась також дитина і привид мов мрака розійшов ся.

— І се я! — сказав голос в трете.

Виступили тепер бабуся і хлопець з яблуком і таксамо зникли.

Втішно стало на душі Авдієча, він перехрестив ся, заложив окуляри і зачав читати Євангеліє там, де отворило ся. І було там написано:

— Я був голодний і ви дали мені їсти; я був жаждушій і ви напоїли мене; був в дорозі і ви прийняли мене.

Ще даліше прочитав:

— Що зробилисьте одному з сих малих, мені зробилисьте.

Тепер зрозумів Мартин, що не ошукав його сон; зрозумів, що справді того дня приходив до него Спаситель і що він прийняв Його.

ЗАХЛАННИЙ ЧОЛОВІК.

I.

Приїхала раз в гостину з міста старша сестра до молодшої на село. Старша була в місті за купцем, а молодша на селі за хлопом. Пють сестри чай і розмавляють собі. Старша хвалить ся своїм міським житєм; як то вона з дітьми вбирає ся, як солодко їсть і пе, як їздить на забави і театри. Образила ся молодша сестра тай почала купецьке жите понижати, а своє мужицьке хвалити. „Не приміняла би я, каже, свого житя на твоє. Вправді скромненько живемо, але страху не маємо. Ви — хоч ліпше живете, всеж або богато вторгуєте, або всьо проторгуєте. І таке буває, що нині багатий, а завтра без даху останеш ся. А наше мужицьке ремесло безпечнійше.

Тоді каже старша сестра: І ситість то така, як у безрог, або худоби! Ні одежи порядної, ні багатими ми не є, але ситими. мешканя, — щоб не знати як трудив ся твій господар, живете в гною і в гною помрете і дітям то саме буде.

Та що-ж! — каже молодша — у нас вже так? Вправді за твердо живемо, але як своя земля є нікому не кланяємо ся, нікого не боїмо ся. Ви знова в місті всі в покусах живете. Нині добре,

а завтра трафить ся, скусить нечистий твого мужа чи то на карти, чи на п'ятику, чи на розпусту. Тай всьо піде на нінащо. Чи-ж не буває таке?

Чув Пахом — газда на печи, що баби балакають. „Свята, каже, се правда. Як наш чоловік з малку землю рідну перевертає, то і в голову дур не піде. Одно лиш біда — землі мало. А як би так землі до сита, то самого чорта вже не боявбим ся”. Випили баби чай, побалакали ще о тім, о сім, тай полягали спати. А чорт за печию сидів і все чув. Втішив ся він, що жінка чоловіка до хвальби привела, а хвалив ся він, що як би земля у него була і чорт не взяв би його. „Добре, думає, попрубуємо ся; я тобі землі богато дам. Землею тебе возьму.

II.

В сусідстві сего села жила досить богата пані. Було у неї 120 моргів землі. Перше жила вона з мужиками в згоді — нікого не кривдила, та наняв ся до неї якийсь вислужений жовнір за карбівника і почав мужикам карами допикати. Щоб як не стеріг ся Пахом, все або кінь в овес забіжить, або корова в сад залізе, або телята в луг втікнуть, а за все кара. Платить Пахом і челядь сварить і не один гріх через се зробить. Аж прийшла зима. Пішла чутка, що пані землю продає, а купує якийсь далекий пан. Почули мужики: зле — подумали вони, ще гірші кари будуть чим за пані і стали просити, щоби нікому землі не продавала, лиш їм. Обіцяли дорожше заплатити. Згодила ся пані. Хотіли мужики в спілці

землю купити, та не могли погодитись. І рішили вони купувати землю кождий з осібна. І на се пристала пані.

Почув Пахом, що сусід купив у пані 20 моргів, а вона йому половину гроший ратами дозволила сплатити, тай завидно йому стало. Розкуплять — думає він, — всю землю, а я при нічим останусь. Зачав він з жінкою радити. — Люди купують, треба, — каже, — і нам купити з десять моргів. А то й жити нема як, карами здер карбівник.

Було в него троха гроша зложенсго, та продали ще коня, половину роїв пчільних, сина післали на зарібок тай назбирала ся половина потрібних гроший.

Зібрав Пахом гроші, вибрав землю — 15 моргів з ліском, тай пішов до пані торгувати. Купив 15 моргів і дав задаток. Поїхали опісля до міста, списали контракт, дав мужик половину гроший, а решту зобовязав ся виплатити до двох літ — тай взяв землю. Позичив ще Пахом гроший, купив насія. Засіяв купну землю, зародило хорошо. За один рік сплатив довги. І став Пахом властителем: свою вже землю орав і сіяв, на своїй землі сіно косив, дерево зі своєї землі рубав, тай на своїй землі худобу пас. Виїде бувало Пахом на свою давну ниву на луг — не нарадує ся. І трава здаєсь йому на ній инша і якісь як би инші цвіти цвітуть. Бувало давніше приходив сюди — земля як земля, а нині земля неначе инша стала.

III.

Живе так Пахом і тішить ся. Всюди хорошо, лиш почали мужики Пахомови шкоду робити; просив по доброму, не помагало; то пастухи корову в луг пустять, то коні в ночі у збіже зайдуть. З початку виганяв Пахом, нічо не мовив, не скаржив; але потім розсердив ся, почав скаржити до суду. І хоч знає, що з біди, а не навмисно роблять мужики шкоду, але гадає: — Не можна позваляти, — вони би все знищили. Треба їм дати научку.

Повчив так судом раз, повчив другий, пока рали одного другого. Набрали до Пахома сусіди злість, тепер вже навмисне шкоду робили. Хтось вибрав ся в ночі в Пахомів лісок — та де сять липок вирізав. Приїхав Пахом до ліса, глядить — біліє. Підїхав близше, лиш галузки довкола лежать, тай пні сторчать. Злість взяла Пахома. „Ей — думає — як би знати, хто се зробив, вже відплатив би я йому. Думає, думає, хто би то такий міг бути. „Ніхто инший, лиш Семко“. Пійшов він до Семена на подвіре шукати, ні чого не знайшов вправді, але за те посварили ся. Ще більше переконав ся Пахом, що то Семко зробив. Подав скаргу. Пізвали їх до суду. Судили, судили, вкінци увільнили Семка, бо не було доказів. Ще гірше розсердив ся Пахом; з судіями навіть посварив ся. „Ви, — каже, — за злодіями обстаєте. Якбисьте самі справедливо жили, то злодіїв не оправдувалиб!? Посварив ся Пахом і з судіями і з сусідами. Стало Пахомови на землі своїй обширнійше, зато в світі тісній-

ше.

В той час пішла чутка, що нарід іде на нові місця і там оселяє ся. Тай думає Пахом: „Само-му мені із своєї землі йти не треба, але як би так хто з наших пішов, в нас би обширнійше стало. Я би сю землю купив, та жите поправило би ся. А так тісно”. Одного разу зайшов до него подорожний мужик. Впустив Пахом подорожного, розбалакав ся з ним — звідки Бог провадить? Відповідає подорожний, що йде з далека аж з над Волги, там на роботі був. Слово по слові оповідає, як там нарід йде поселятись. Поселили ся, каже, там з його села, дістав кождий по 10 десятин на кожду особу. А земля там урожайна як мало де. Один мужик — каже — цілком бідний, з голими руками прийшов, а тепер по 50 десятин пшениці засіває.

Охота взяла Пахома і собі стати богачом, „Що — думає — тут тісно жити, продам землю і хату, а там за ті гроші побудуюсь і господарство заведу. Тільки би о тім самому треба пересвідчитись.

Літом вибрав ся, та пішов, а коли прийшов до місця, про котре чув, переконав ся, що точно так було, як говорив подорожний. Живуть мужики обширно, по 10 десятин для кождої голови призначено. За марні гроші можна багато землі закупити. Оглянувши все Пахом, вернув ся домів. Продав землю, будинки, продав всю худобу, а звесною поїхав на нові місця.

IV.

Приїхав Пахом з родиною на нові місця,

приняли його в громаду, виділили землю, тай став Пахом в двоє багатий, чим перше. Побудував ся, худібки розмножив багато і жити стало тепер в десятеро лучше, чим на старині. Але минув якийсь час і на тій землі стало Пахомови тісно. Купував вправді чимраз більше землі, але все те для него мало і мало. А урожаї випали тоді гарні, гроший придбало ся тай захотів за се землі докупити. Опанувала його якась невгасама жадоба землі, чим раз більше землі. Над сили працював, бувало ночами стає і робить, одна думка заволоділа над ним, землі, та ще землі. Раз якось заїхав в то село, де жив Пахом, подорожний купець. Станув коло коршми на попас, а сам увійшов до середини. Скоро завязалась між ним а мужиками бесіда. Оповідав купець, що їде з далеких сторін, де живуть Башкирці. „Там, — каже, — купивем від Башкирців тисяч пятьсот десятин землі. Земля там дешева як борщ”. Чув сі слова Пахом, присунув ся ближше тай став питати купця, як і що? „Землі, — говорить купець, там тільки, що й за рік не обійдеш. А нарід там дурний як барани. Лиш почастувати їх, обдарити чим небудь, а землі як золото можна за пів дармо взяти”. — „Щож, — подумав Пахом, — я за моє майно, можу там стати великим богачем — отби спробувати.

V.

Розпитав Пахом ще о дорогу і лиш купець відіхав, зібрав ся в дорогу. Взяв з собою найми та, оставив дім і жінку тай поїхав. По дорозі вступив до міста, накупив ріжних дарунків для

Башкирців, так, як купець казав. Їхали, так їхали, аж на семей тиждень приїхали на башкирське кочовище. Все так, як оповідав купець. Живуть всі в степах, понад річкою, в шкіряних шатрах. Самі не орють, тай хліба не їдять. А в степах ходять самопас стада худоби і коний та пасуться. Два рази на день зганяють кобили, жінки доять кобиляче молоко, роблять з него кумис та сир.. А муштини тільки всего, що кумис і баранину їдять, та на сопілках вигравають. Нарід зовсім темний, веселий та лагідний. Лиш побачили вони Пахома, вийшли зі своїх шатер та кругом обступили гостя. Знайшовся і переводчик. Каже йому отже Пахом, що прийшов землю купувати. Втішилися Башкирці, завели Пахома до найбільшого шатра, посадили на килимі, почали гостити кумисом та бараниною. Тоді Пахом виняв подарунки тай обдарував Башкирців. Ще більше утішилися Башкирці. Шварготіли, шварготіли між собою, опісля казали переводчикови говорити.

— Кажуть тобі сказати — говорить переводчик — що ти їм подобався, та що в нас звичай такий, щоби гостя за його дарунки також обдарити. Ти обдарив нас; тепер скажи, що тобі у нас подобалося, щобиśmy могли тебе рівнож обдарити.

— Подобалася мені, каже Пахом, передусім ваша земля. В нас — каже — землі мало, тай земля вироджена, а у вас землі багато і добра земля. Переводчик переложив то Башкирцям по їхньому. Погугорили між собою Башкирці, по-

гугурили і хоч Пахом не розуміє їх мови, бачить що весело кричать щось та сміють ся. Потім за- тихли, глядять на Пахома, а переводчик гово- рить:

— Кажуть вони тобі сказати, що за твое до- бро готові вони тобі тільки землі дати, скільки хочеш. Лиш покажи кілько — а буде твоя.

Поговорили вони ще, та чомусь між собою почали сварити ся. Питає Пахом, о що сварять ся? Тай каже йому переводчик: „Одні говорять що треба ще начальника спитати, а другі кажуть ї без него можна.

VI.

Сварять ся Башкирці аж тут іде чоловік в лисій шапці; всі замовкли і встали. І каже пере- водчик: То — сам начальник. Сейчас дав Пахом і начальникови подарунок, той сїв на першій мі сци. Тоді Башкирці зачали йому щось оповіда- ти. Слухав, слухав старшина, усміхнув ся, тай ка же:

Що-ж — каже, — можна. Бери, де хочеш — землі багато! Подякував Пахом тай каже:

— Землі у вас багато, а мені так дуже не тре ба. Лиш хотівбим знати, котра буде моя. Все та ки ліпше відмірати тай зробити угоду. А то Бог знає, що може трафити ся. Ви, добрі люди, да- ете, але ваші діти можуть потім відобрати.

Усміхнув ся начальник, та й каже: „Щож, можна ї так. У нас тут і писар є, спишемо кон- тракт, поїдемо до міста затвердити. У нас тут купив проїздний купець, за день заплатив тисяч золотих і ти так зробиш”. „Добре, каже Пахом,

але не знаю, що то за міра: день, кількож то дєсятин буде?" — „Ми того, говорить старшина, рахунку не знаємо. У нас міра така: Скілько через день обійдеш, то буде твоє”.

Здивував ся Пахом: „То-ж то, каже, за день багато можна обійти”.

Засміяв ся начальник: Вся твоя. Лиш, каже, одно услїве: „Сли того самого дня не прийдеш в то місце, звідкись вийшов, то гроші твої пропали. Буде так: ми станемо на тїм місци, де ти схочеш, а ти йди, заточи круг, а за тобою пойдуть верхом наші хлопці та будуть бити палї, де ти розкажеш, а потїм від паля до паля переїде ся плугом. Який хочеш круг забирай, лиш до заходу сонця прийди в то місце, з відкись вийшов. Згодив ся Пахом, Постановили виїхати на другий день рано. Поговорили ще, зіли ще баранини та кумис а на завтра мали всі зійти ся перед сходом сонця. Так розійшли ся спати.

VII.

Лїг і Пахом спати, та не може заснути, все про землю думає: „За день, — думає. — можна обійти дуже багато. Заведу тут потїм родину, та буду доперва паном. Нїкому кланятись не буду. Прийму ще наймитів, куплю бїльше робочих волів, одну часть буду засївати, а на другїй худобу пасти.

Цїлу ніч не спав Пахом, доперва над раном заснув. І снить ся йому сон: Видить себе лежачого в башкирськїм шатрі, а за стїною чути насмішки. Хотїв він побачити, хто такий так сміє ся, таї вийшов з шатра. І бачить, сидить той сам

башкирський начальник перед шатром, обоїма руками за черево держить ся, тай чогось регоче ся.

Підійшов він, та питає; з чого смієсь? Приглядає ся ближше, та бачить, що то начальник башкирський, лиш проїздний купець, що о башкирській землі оповідав. І лиш спитав купця: ти давно тут? — бачить, що то вже не купець, а той сам подорожний мужик, що ще на сторину з над Волги прийшов і землю там купувати радив. Здивований, приглядає ся Пахом ближше, а то вже навіть не мужик, лиш сам чорт з рогами і копитами сидить, сміє ся, та на щось дивить ся. І подумав собі Пахом: на що він дивить ся і чому сміє ся. І бачить: ніби то зайшов він з боку подивити ся тай видить, що лежить якийсь чоловік босий, в сорочці лиш; лежить на взнак а блідий як хуста. Тай ніби поглянув на него пильнійше Пахом і нагло пізнав, що то він сам. Крикнув Пахом і пробудив ся. „Видів то хто, що то часом приснить ся”. Оглянув ся, бачить на дворі вже біліє — зачинає свитати. „Треба, — думає, — збудити людей — час їхати”.

VIII.

Підняв ся Пахом, пішов збудити наймита і каже йому запрягати, опісля пішов до Башкирців. — Пора, — говорить, — у степ їхати, землю міряти. Повставали Башкирці, зібрали ся всі, прийшов і начальник. Взяли ся знов Башкирці, кумис пити, хотіли Пахома також угостити, але не хотів. — Коли їхати, — каже, — то їхати вже пора.

Зібрали ся Башкирці, посїдали, де хто на коня, де хто на телїгу, тай поїхали. Пахом сїв з наймитом на свій віз і також поїхав з ними. Виїхали в степ, небо на сходї вже зарожевилось. Повисїдали з телїг, позлазили з коний, зійшлись до купи. Тодї підійшов до Пахома старшина, тай показав рукою навкруг.

—От, — каже, — вся наша, як оком сягнути. Вибирай, де сподобає ся!

Запалахкотїли з жадоби у Пахома очи; земля вся чорна, рівненька як стїл, а трава на нїй по груди. Зняв начальник свою високу шапку, поставив на горбку і каже: „От, тут буде мета: на нїй положи гроші. Твій наймит тут буде стояти, а ти звідси вийди, сюди й прийди. Що обійдеш, всьо твое.

Виняв Пахом гроші, положив на шапці, зняв кафтан, в камізельці лиш остав ся, поправив пояс за пазуху вложив кусень хлїба, до пояса привязав фляшку з водою, зібрав ся йти. Думав, думав в котру би сторону йти —всюди земля гарна. „Ано, — подумав,— піду на схід”. Станув лицем до сонця, жде аж вирине воно з поза небосклону. — Не треба, — думає, — часу тратити; за холоду піду. Підїхали на горбок інші Башкирці на конях, тай станули за Пахомом і чекали на схід сонця. Лиш виринуло воно на небосклонї та озолотило розлогий степ, рушив ся Пахом і пішов. За ним поїхали молодї Башкирці на конях.

Пішов Пахом не дуже скоро і не поволи. Відійшов з верству; казав забити паль. Пійшов дальше скоршим кроком, а що кусень зайде,

каже бити паль. Оглянув ся Пахом за себе: видно ще добре горбок, а на нім людий. Пішов дальше втомив ся, зняв камізельку, остав в самій сорочці.

А тимчасом сонце підносило ся висше і висше та чим раз більше і більше печи стало, а Пахом все йшов, та йшов в однім напрямі. Вже й в чоботах за тяжко стало; сів зняв чоботи, а дальше пішов вже босий. Зближала ся пора сніданя, а він ще йшов в однім напрямі, лиш води напив ся.

Вже хотів завертати в ліво, та жаль стало; земля тут хороша, ще хоч кілька верстов. Пішов ще в тім самім напрямі. Оглянув ся за себе: горбок вже ледви відніє, а на нім люди як муравлі чорніють. — Но — думає — Пахом — досить за брав, треба в ту сторону скручувати. Та й зіпрів — пити хоче ся. — Напив ся Пахом води, казав вбити паль тай завернув на ліво.

Йшов і йшов; тут трава підносила ся високо, а сонце ще більше жарити почало. Почав Пахом вже ставати; поглянув на сонце, видить: саме полудне. — Но — подумав, — треба віддихнути. — Станув, витягнув хліб, їсть, але не сідає. „Сядеш, — думає, — потім ляжеш, тай заснеш.”. Постояв трошки, відпичнув тай пішов дальше. З початку йшов легко; по їді сили покріпили ся. Але за те жарити ще сильнійше стало і сон почав його морити. Змучив ся Пахом. — „Но, — думає, день перетерпіти, але зате вік жити.

Йшов ще і в ту сторону ще з десять верств. Хотів вже на ліво скручувати, але дивить ся, мі-

ще хороше, трава тут виросла така буйна. Думає — лен тут гарний вродить ся. Тай ще пішов просто. По якімсь часі казав забити паль, загнув другий угол, тай звернув на ліво. Оглянув ся Пахом на горбок, людей вже майже не видно стало. „Но, — думає, — боки ті трохи за довгі заняв, той треба коротший”.

Пішов третим боком, прискорив хід. Поглянув на сонце, а воно вже з полудня сходить стало, щораз більше і більше клонило ся до заходу. А тимчасом до горбка ще не зближає ся. Тай думає Пахом: „Хоч границя тут крива буде, а таки треба вже впрост до горбка йти, щоби всього не втратити. А землі вже й так много за горнув”. Тай завернув Пахом і пійшов на впростець до горбка, де стояли Башкирці.

ІХ.

Прямує так Пахом до горбка, тай тяжко йому стало; іде, а ноги болять, підбив ся, тай кривати став; хотів би відпічнуса, віддихнути, але чує, що не можна, бо кожда хвиля тепер до рога, бо може не дійти до заходу сонця. А сонце не жде все низше, та низше, начеб його хто гонив, зближає ся до землі.

Ей, подумав, чи не помилив ся я, чи не за богато загорнув? Щож буде, як не поспію на час. Ох, далеко, ще далеко. Кинув камізельку, чоботи, фляшку, скинув і шапку. — „Ах, — думає, — пропав я, всьо страчене, не добіжу до заходу, ах, нещасний я”. І ще більше заперло в него дух від страху. Біжить Пахом, сорочка і штани липнуть від поту його тіла, в роті засхло. А в гру-

дях наче ковальські міхи, дишить, сопе, ноги волочать ся як не свої. Тай вже не думає о землі, не думає, що все може стратити і труд і гроші, лиш думає, щоби з того напруження не вмерти, щоби хоч при житю остати.

І огорнув його нагло страх перед смертию, зі змученя і страху бе серце в грудях, наче молодом ковальським хтось товче. І смерти боїть ся, а стати не може, така страшна в него жадоба землі. „Тільки, — думає, — перебіг я, тільки вже загорнув землі, тільки намучив ся, а тепер стати, все стратити. Тож то сміяли би ся, дураком назвали би мене.

Вже віддаль між ним, а Башкирцями чим раз менша, вже долітають до него поодинокі голоси від них. Чує —накликають на него Башкирці і вигукують. Цікаво слідили вони цілий його хід, бачили, як за далеко він загнав ся, тай сміяли ся з захланности того чоловіка. Виділи, як пополудни спостеріг ся він і зачав бігти до них на впростець. Тож цікавість їх напружила ся:— що з того вийде? Добіжить, чи ні?” — питали вони. А коли зближав ся, то заохочували його криком і спорили ся між собою: добіжить, чи не добіжить? Але від їх крику ще тужше забило в него серце.

Біжить Пахом, послідних сил добуває, а сонце вже зближає ся до землі. Але й до мети вже недалеко. Бачить Пахом, як люди на горбку на него руками махають, підганяють його. Бачить вже й шапку лисю на землі а на ній від заходячого сонця блищать гроші; бачить і начальника, як на землі сидить, руками за черево дер-

жить ся, відай регоче ся. Тай пригадав собі Пахом свій сон; пригадало ся йому, в кого переміняв ся начальник, тай що опісля бачив.

— Землі, — думає, багато, але чи дасть Бог на ній жити. Ох, погубив я себе. Думає і біжить. Глянув на сонце, велике вже, до землі дійшло, вже й крайчиком заходить зачало. Підбіг Пахом до горбка і сонце зайшло. Крикнув Пахом — все пропало — думає; але спімнув, що йому з долу не видно, а на горбку ще не зайшло. Метнув ся ще Пахом на горбок. Вбіг, бачить — шапка, ось вона. Піткнув ся Пахом, упав як довгий і досягнув рукою до шапки.

— То раз зух! — закричав начальник. Багато загорнув землі.

Підбіг Пахомів наймит, хотів його підняти, дивить ся, а в него з уст тече кров, а сам він мертвий лежить. Жахнув ся наймит. А начальник сидить на землі, регоче ся і за черево руками держить ся.

Встав з землі начальник, підняв лопату, кинув наймитови.

— На, закопай!

Підняли ся всі Башкирці тай відіхали.

Остав ся сам наймит. Викопав він для Пахома яму, три лікті вздовж, як раз тільки, скільки мав Пахом від голови до ніг, тай закопав його. Лиш тільки треба було для него землі, дарма, що він так багато загорнути хотів.

ВОНА НЕ З ТИХ.

Оповіданє сільської жінки.

Вбігла до хати як перестрашена і питає голосно та скоро, як би часу не мала: — Купите, пане, малини?

— Може куплю, покажіть які.

— Та я йно так питаю, щобим знала, чи маю принести.

— Принесіть.

— Як назбираю, то принесу.

Чорні, рухаві очі, як дві мишки бігають по хаті, а губи не годні ані хвилі витримати, щоби не говорили.

— Сяду собі, Я не тутешна, загранична. Аж з третого села.

— О, то далеко!

Таж не близько, подивіть ся на мої ноги, як порозпукали ся. А чи мені того треба — як думаєте?

— Або я знаю, чи вам треба.

— Та де треба! Таж я могла як газдиня сидіти собі в хаті тай клопоту не знати, але вона, дівчинисько, (ніби донька небіщика мого по першій жінці), як взяла пилити, як взяла пилити, тай я вам, чуєте, і хати відрекла ся і всього, тай пішла собі в світ., Вигризла ти мене з хати, думаю собі, але й ти в тій хаті кута не загієш, ано не загієш.....

Обтерла піт хустиною, зітхнула, поправила спідницю і говорила дальше, так як би я нічо не мав до роботи, тільки слухати її бесіди.

„А як я за небіщика виходила, то таке вам було тирхаве, як тая щепка при дорозі. А я її обчімхала, а я її обхарила, я її як рідну дитину обіймала, а вона мені — мачухо! — тай мачухо!... Бодайже тобі — думаю — доля такою мачухою була дівонько.....”

Говорила чимраз голоснійше, як би я був її не знати яким добрим знакомим.

„Як я за небіщика виходила, то ціле село кричало: „що ти робиш, дівко! Таж він тобі патика не перетне, таж він решета зерна не годин двигнути!” Але я собі думаю, хлоп як гузик, а все таки хлоп — тай вийшла. І добре казали. Кілька літ легма перележав тай вмер. А я за нього і коло хати і коло поля і коло худоби і коло дитини, бо синка від небіщика малам. Вона каже, що не від нього. Але я не з тих. О, не з тих!”

Тут зачала кричати, як би то не пасербиця, а я на неї сплетні пускав, а дальше встала з лави і руками мені вигрожувала.

„Бодай би ти дівонько, так чисто вийшла, бодай би ти так ціло свій вінок до престола донесла, тай жадного листка по дорозі в болото не пустила. Я тобі більше нічого не бажаю.

Заспокоївши тими словами свою обиджену гордість, сіла знова на лавку і оповідала дальше.

„Бо то не штука на тім світі так во, знаєте, собі починати, але що буде на другім, га? Підіть но ви під церкву в нашім селі, та подивіть ся на страшний суд, що там дітьки таким роблять, бо там всього відхочеть ся. А вона все перед небіщиком, що я з тим, та що я з сим, а я

вам, присяйсто боже, як день так ніч все — роб тай роб! Таж то язиком сказати не трудно, але зробити трудно. Ти собі небого, підеш до двора на роботу тай тобі мусить бути і лижка і миска, а я при хатї, тай на менї всьо. А хто но бо то і поросятко пригладив і капустицю наквасив і дитину викохав і немічного чоловіка обійшов, як не я? Всьо я! І той кожух новий білісінкий, і полотно чисте, чистіське і підсвинок, круглий, кругліський, таж то всьо моя праця, нічия! Гріх будеш мала за мене, небого, гріх непростимий”.

Тут голос її задріжав і хотїв перейти в бабське голосіне, але се не тревало довго. Відітхнула, змінила тон, як музика, що скрипку на иншу нуту настроїть і говорила дальше.

— Прийшло ся... вмер. Не треба вам казати, як я його ховала. І до попа біжи і горівки неси, бо без того не можна, і хліба печи і — плач. Бо який він там був, такий був, а плакати треба... Поховали, сидимо в трійку, ніби я, дитина і вона, пасербиця. Тай було сиди, до нинішної днини, тай було мене слухай, бо хоть я тобі не рідна, але все таки кавалок якоїсь мами, жінка не дурна, як говорю, то знаю що. А вона вам фіть! — зібрала ся тай йде.... —

Ту встала і як в театрі зачала говорити за себе і за пасербицю, та вдавати її рухи.

— А тиж куди?

— На службу.

— А на яку службу?

— А на таку, де служать.

-- Хибаж у тебе хати нема, хибаж я тебе гоню?

— Я не пес, щоби ви мене з хати гонили, але нема мені чого коло вас сидіти, куряти не висиджу.

— Вернула задом і пішла. То ти така; думаю собі, чекай небого, пожалуєш ти свого розуму!... Лишила ся я з дитиною, сплю. Нічо. Аж коло півночі дитина в крик: „Ай мамунцю, мамунцю, мамунцю!“

—Цить, дитино, Бог з тобою, тобі щось приснило ся! А воно своє: „Ай мамунцю, серце, а вон татуньо стоять“.

... Як я таке почула, то вже не знаю, чи дивилася, чи ні, чи стояв він там, чи ні, зсунула ся з ліжка, спідницю в одну руку, дитину в другу, тай як не пудну з хати! — То йно вітер за мною пішов....

Відітхнула, як би то не було колись, а тепер перед хвилиною, тай дальше описувала свій страх голосом грізним і притишеним.

— Мурашки мене облізли, зуби дзвонять, а чеpecь геть в гору лізе. По голові мисли як ворони перед бурею гонять, літають. Все — ту і ту!...Може приходив за дівчину картати, а може так як за життя... Бог його знає.

Втихомирила ся і розказувала дальше, як вона вийшла на подвіре, яка ясна ніч була і як вона бояла ся хату засувом замкнути.

— А нуж, гадаю собі, за руку з другої сторони вхопить, тай роби, що хоч. Але якже знов хату отвором лишати? Таки замкну... Всунула я руку, як в огонь, слухаю, нічо... повернула засувом — пустив... Славити Бога!... А тепер що? Вже я сама до хати не верну, о! нема дурних. Як

би так вартівник, то булоб веселійше, все таки хлоп. Але де? Вони коршми вартують, такі то в нас вартівники. Треба йти на сусіди, до стельмахів, (ми з ними добре жили). Іду. Прийшла нічо не кажу, а вони нічо не питають. Постелили мені на лаві тай: „Спіть! Самому в хаті не привітно”. Заснула я. Не минуло і „вірую”, а дитина знов у крик. Але я гадаю собі: „Чекай, в чужій хаті я тебе не бою ся. Ти до мене ту ніякого права не маєш”. Тільки стельмашка встала, встругала соли, розколотила, вилила до миски, тай: пий!” Але дитина, як дитина. Покушала, що солене, тай лишила. На рано я до миски, а тим як би корова язиком вилизала, так вихлептав.

— Хто?

— Таж не я, тільки він небіщик. І з хати з дитини десь тото забрав, бо вже від тої хвилі не хорує, і не зриває ся нічо. Росте вам такий як баран. На рано, думаю я собі, добре одну ніч, якось я перепхала, але що з другою буде? Таж я там сама за ніякі гроші не верну. Таж мені може також житє миле. Що?... А потім думаю собі так: Коли ти мене на таке в хаті лишила, то чекай, що я тобі зроблю. Кинула ся я в село, попродала, що гідне було, звязала гроші в хустину, тай: „бувайте здорові, пороги дубові. Не виходила я вас, тай не видоптала вас, тільки сили свої на вас лишила, тільки молодість свою між вами згубила, тай вже її не знайду — бо!....” Махнула рукою, як би хотїла показати, що йде. Я думав, що справді піде, а вона тільки до вікна підбігла, подивила ся, тай назад на своє місце вертає.

— Сонце високо. Маю час. Слухайте до кінця.

— Іду... А до мого села не близько, ви знаєте. По дорозі вступила я до своячки, переночувала одну ніч, переночувала і другу ба й третю — засиділа ся, аж чую, кажуть: „Вже вашу хату на ліцитацію пустили”.

— Та хто такий?

— А ось той жид, що небішик від нього сотку позичив.—

Овва! То недобре. Треба щось конче робити. Шкода хати, таж я до неї також якесь право мала, як не я, то дитина. Піду я до міщанина (ми з ним добре собі жили). Прийшла я до міщанина, а він до мене зараз: „Вже — каже — знаєте — вашу хату на ліцитацію пустили...” А тож що? думаю собі, в казетах таке пишуть, що вже всі знають, чи як.

Йдіть но ви — каже — до сиротинського сендзя, може він вам що порадить”.

— Та, піду, кажу я, до того сиротинського сендзя, може він мені що порадить; а йно не знаю, як я йому маю казати.

— І я не знаю, але йдіть. Будете ви щось казати, буде й він щось казати, тай так якось буде.

Пішла. Нім я до нього почала, то також вар то послухати, бо в місті то так, що ніби кождий пан мудрий, а кождий хлоп дурний, а щож до перва жінка... Але прийшла я і кажу, як і що.

А він ходить, ходить, ходить, тай ще раз ходить, тай знов ходить, ходить, ходить. А я говору, говору, говору, всео як треба говору.

— Скінчилась? — питає.

— Скінчила, прошу пана.

— А хочеш знати, що маеш робити?

— Таже хочу, прошу пана.

— Сплати довг, то ліцитації не буде.

— А як же я, прошу пана, сплачу довг, коли я гроший не маю.

Ту обернула ся до мене і з хитрим усміхом доповіла: „Я ніби трохи гроший мала, але їм тільки признай ся — то ого!... Не дурна”.

По такім доказі довіря, обтерла губи рукою кою та розказувала дальше.

...А сендзя тоді до мене:

— То чого лізеш, дурна бабо, тай час мені забераеш? Як гроший нема, то йди з хати, тай вже!

....Отож тобі рада, думаю собі, тож тобі порада. Бодайже ти собі небоже, так на другім світі радив!... Але то тільки так думала, а в голос кажу:

— Та прошу, ласки пана сендзя, можеби я ті гроші розкрутила, тай довг сповнила, але я хочу, щоби вони на мене хату переписали.

— Ніби як?

— А так, чиї гроші, того хата.

— Хто має підписати?

— Вона, ніби моя пасербиця і її родина.

— Ага....

....І знов ходить, ходить, ходить, тай ще раз ходить, тай знов ходить і як той медведик щось собі під носом бурмоче.

— Так не можна.

— Та чому не можна?

— Бо право не позволяє.

— А позволяє право, щоби вони потім мене з хати викинули, бо пасербиця старша, як моя дитина, га?

— Ти на праві не розумієш ся і до права не пхай ся, плати довг, то ліцитації не буде.

— Як же я маю право платити, коли вони мене з хати викинуть, таж ви не знаєте, які то розбишаки.

— Що мене то обходить, роби як хочеш. Я тобі право сказав, а тепер йди.

.... Ага, думаю собі, то вже й ти за ними потягаєш. Чекай! Але з того нічо не буде. Як вони такі, як вона мене саму в хаті на збитки лишила, а вони Жида надіслали, як вони до сєндзя дібрали ся, то най їм буде. Най Жид бере хату, а я в світі не загину. Піду я на своє село. Пішла.

Ту перервала, як би їй голосу бракло, але за хвилию ще голоснійше зачала говорити.

....А вона вам, чуєте гадала, що я така дурна, що хати на ліцитацію не пушу, що свої гроші заложу, а потім буду її під руку ішла. Ого! Не на таку попалась, не на таку! Пішла я до родини — сиджу. Аж кличуть мене до суду. Чого— думаю собі? Треба йти до міщанина, порадити ся. Приходжу, тай кажу йому, що мене до суду кличуть, на ліцитацію, чи щось.

Тай я не знаю. Але йдїть! Будуть вони щось

— Та я піду, йно не знаю, як маю казати.

Тай я незнаю. Але йдїть! Будуть вони щось казати, будете й ви казати, тай якось буде.

....Пішла я. Такий мороз, земля як кість, при ходжу. А в судї такого народу на подвірю, що страх. І вони є. І вона, Ганька (ніби пасербиця)

поміж ними. Щось собі таке шепочуть, а до мене не йдуть, як би мене не знали. Пішли до середини, вертають на поріг, тай мене кличуть.

Я нічо. Така мене лють взяла, що як би мене кличуть, то не знаю що... Але відповідаю їм:

— Я до середини не піду, бо не маю чого. Я тутки з одним словом прийшла.

Тоді вони до мене вознього прислали

— Сендзя кличе — ходи!

— Не маю чого йти, бо з одним словом прийшла.

— Та з яким словом, ка?

— Не хочу! — ось моє слово

* * *

Поправила спідницю, обтерла платком піт, бо втомила ся і глянула в вікно.

— Пізно мені. Тра йти. Дитина десь кричить.

— Ну, а з хатою що?

— Як що? Жид забрав, а я, як видите, малини збираю.

— Та й не шкода.

— Може й шкода. А на щож вона мені такі збитки робила. Ого! Я не з тих! Взяв дідько Іваня, най бере й колиску.

Списав Богдан Лепкий.